

Арустамян Ж.Г.

З ІСТОРІЇ КОМПЛЕКТУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА XVI-XX СТ. У ЗІБРАННІ МУЗЕЮ ІСТОРИЧНИХ КОШТОВНОСТЕЙ УКРАЇНИ

У порівнянні з великою і різноманітною колекцією археології, котра зберігається у Музеї історичних коштовностей України і набула всесвітньої відомості, збірка творів декоративно-ужиткового мистецтва XVI-XX ст. посідає більш скромне місце і за своїм обсягом, і за складом. Вона налічує близько 8250 одиниць збереження і включає такі групи: вироби майстрів України XVI-XX ст.; твори російських ювелірів XVII-XX ст.; роботи західноєвропейських і східних майстрів XVII-XX ст.; зібрання іудаїки XVIII-XIX ст.

Значна частина цінних експонатів надійшла в музей з фондів Державного історичного музею. Джерело формування цієї колекції сягає в минуле століття, коли завдяки зусиллям товариства старожитностей і мистецтв був заснований у 1899 році Київський міський музей. Значні асигнування на його утримання вносили провідні меценати з родини Терещенка, Бродських та багатьох інших. У 1904 році сума пожертвувань досягла 143.000. Окрім цього, йому дарували багаті збірки старовини. Серед перших коштовних підношень до музею особливо цікаві зразки столового посуду, відписані колишнім віце-губернатором м.Києва Д.С.Федоровим. Вартість 40 срібних келихів, кухлів, коряків XVII-XVIII ст., виконаних ювелірами Росії, Західної Європи, оцінювалась у 1908 р. в 50-55 тис.карбованців. Майстерністю виконання відрізняються кухлі майстрів Західної Європи — А.Клетте із Таргау (ДМ-1339); І.Картенбуша з Нюрнберга (ДМ-1317); Х.Лайблина з Гамбургу (ДМ-1332).

Крім щорічних пожертвувань, колекція постійно поповнювалась за рахунок купівлі виробів з дорогоцінних металів під час експедицій. Завдяки екскурсіям під керівництвом Д.М.Щербаківського у Волинський повіт, М.Біляшевського і О.Якубовського на Полтавщину до музею стали надходити поряд з різноманітними творами з кераміки, скла і порцеляни, срібні побутові, а також церковні вироби — хрести, шати до ікон, євангелій, зроблених ювелірами України і Росії.

У подальшому процес формування музейної збірки був досить складним і драматичним. У 1922 році в Україні проходила кампанія по вилученню церковних цінностей. Коштовні вироби з золота, срібла, а також неоціненні історичні та художні пам'ятки декоративного мистецтва, які зберігались у різних церквах і монастирях України, підлягали вивозу до Москви. На той час у Держсхові Росії знаходилось 1880 пудів різноманітних срібних предметів, що надійшли з України. Частина з них передбачалось використати як лом, іншу передати в "Главмузей" або у фонд голодуючих. Завдяки втручання Академії Наук України, музеїв м.Києва, представників вищих наукових і художніх організацій, уряд України поставив питання про повернення українських цінностей. З метою відбору експонатів у Держсхові була створена комісія у складі Д.Щербаківського, А.Середа, О.Степанової. Внаслідок їхньої напруженої праці у Москві (щодня вони переглядали по 100-120 пудів речей), пощастило врятувати від знищення унікальну колекцію творів декоративного мистецтва, яка включала 3200 предметів.

Після її почернення до Києва, за рішенням Раднаркому України, вона тимчасово розміщується в спеціальній кімнаті Всеукраїнського історичного музею ім.Т.Г.Шевченка, де над її науковим описом працює комісія Академії наук у складі академіка О.П.Новицького, М.Біляшевського, Д.М.Щербаківського, А.С.Середа, Ф.Л.

Ернста. Завдяки дослідженням цієї колекції визначені золотарські центри в Україні, прізвиська та клейма багатьох майстрів. У 1932 році ця збірка була переведена до Всеукраїнського історичного музею на постійне зберігання. Саме з неї походять рідкісні вироби золотарства XVII—XVIII ст., які зараз прикрашають експозицію Музею історичних коштовностей України: розкішні митри, оздоблені коштовним камінням (ДМ-5967, ДМ-5970, ДМ-5996); панагії з вставками емалі та діамантів, рубінів; срібні корони до ікон з яскравими самоцвітами (ДМ-2310, 2311).

Протягом 1923-1924 років колекція декоративного мистецтва поповнилася високохудожніми творами ювелірів України XVIII ст., які надійшли з Видубецького монастиря і Києво-Печерської Лаври під час вилучення церковних цінностей.

Серед численних срібних речей, знайдених у 1923 році у схованці Видубецького монастиря, до музею потрапили чудові вироби київського ювеліра XVIII ст. Івана Равича: свічники (ДМ-5497, 5498); блюдо із зображенням "Дива св. Михайла" (ДМ-4599); Євангелії в карбованих оправах; потири.

У 1924 році на території Києво-Печерської Лаври відкрили скарб, який складався з 171 предмета. Більшість з них є прекрасними зразками золотарства. Вишуканістю виконання привертають увагу панагії із зображенням Богоматері з Хрестом-немовлям (ДМ-5971), зірка з перлин (ДМ-5986), зразки гаптування з перлинами і вставками дорогоцінних і напівкоштовних каменів (ДМ-5983, 5984), золота брошка, різні за формами чарки.

Проте, багатому і цікавому зібранню загрожувало часткове знищення. У 30-х роках державі були потрібні значні кошти для проведення індустріалізації, і тому, музеям пропонували знайти нові резерви для експорту. Хоча не вдалося продати золоті скіфські і давньоруські

прикраси, проте колекція ужиткового мистецтва зазнала великих втрат. Так, із збірки Д.С.Федорова були відібрані 16 срібних виробів, великої історичної цінності. У 1930 році з фондів музею вилучили значну кількість золотих і срібних речей кінця XIX—поч. XX ст., вартістю 406 карбованців. У 1934 році музей передав до Держторгу 101 експонат ціною 5435 карбованців. Наслідком стало те, що світських побутових предметів і прикрас в колекції музею залишилося дуже мало; переважали церковні вироби — хрести, потири, шати до ікон, оправы Євангелій. З 21 грудня 1933 року, відповідно до циркуляру НКО за №273/Т, у музеї розпочалася робота по передачі експонатів з коштовних металів у Київську контору Держбанку СРСР.

Під час війни колекція декоративно-ужиткового мистецтва, що містилася у 14 ящиках, була перевезена до Уфи, де знаходилась до 1946 року у міському відділенні Держбачку.

Частина срібних прикрас, що залишилися до початку війни в експозиції Всеукраїнського історичного музею УРСР ім.Т.Г.Шевченка, евакуювали у Художній музей м. Уфи БаРСР. Після війни вони зберігалися у фондах Київського історичного музею.

Новий етап у комплектуванні збірки почався у період створення в 1964-68 рр. Музею історичних коштовностей України. На той час, крім колекції Історичного музею УРСР, він поповнився 662 цінними експонатами з музеїв Києва, Дніпропетровська, Чернігова, Полтави, Сімферополя та інших. Особливий внесок у зібрання українського золотарства зробив Державний заповідник Києво-Печерська Лавра, який передав твори видатних київських майстрів барочної доби — Івана Равича, К.Чижевського, тощо.

У зв'язку з відсутністю творів декоративного мистецтва XIX ст., музей щороку провадив закупівлю предметів,

виконаних майстрами провідних фірм України і Росії. У 1987 р. збірка цього періоду значно збільшилася за рахунок надходжень з виробничого об'єднання ім.Ф.Дзержинського у м.Києві, яке передало музею 117 найкращих зразків посуду ХІХ ст. У 1993 році ця частина колекції була доповнена 78 виробами з київського виробничого об'єднання "Ювеліпром", яке придбав їх в скупці, як лом, з метою перетоплення і одержання металу. Особливий інтерес для музею становлять роботи майстрів України кінця ХІХ—початку ХХ ст., що відбивають промислове виробництво цього часу.

З метою більш повного показу історії розвитку ювелірного мистецтва, в Україні створений розділ сучасної творчості. На протязі 1982-1992 років він поповнився кращими виробами провідних художників — майстрів Києва, Одеси, Дніпропетровська та інших регіонів країни. Музей і надалі планує комплектувати всі розділи різноманітної колекції декоративного мистецтва, яка привертає увагу дослідників і заслуговує глибокого наукового вивчення.